

ДА ПЫТАННЯ ПРА ГЕНЕЗІС І ЛАКАЛІЗАЦЫЮ ПАНЯЦЦЯ “ЗАХОДНЯЯ БЕЛАРУСЬ”

АНАТОЛЬ ТРАФІМЧЫК

Анатацыя: Заходняя Беларусь як геапалітычная адзінка ўзнікае падчас Першай сусветнай вайны. Спачатку – у дыскурсе беларускіх дзеячаў. Пасля савецка-польскага падзелу Беларусі гэты геапалітонім стаў актыўна выкарыстоўвацца і бальшавікамі, але непаслядоўна і для карысці ў палітычных гульнях, асабліва падчас Другой сусветнай вайны. Найбольш карэктна да акрэслення Заходняй Беларусі падышоў Г. Гарэцкі. Аднак гэта праблема ў гістарычнай навуцы застаецца актуальнай і патрабуе адэкватнага вырашэння.

Ключавыя словы: Заходняя Беларусь, геапалітонім, падзел, межы, генезіс, лакалізацыя.

ON THE QUESTION OF GENESIS AND LOCALIZATION OF THE CONCEPT “WESTERN BELARUS”

Abstract: Western Belarus as a geopolitical unit came into existence during the World War I. At first it appeared in the discourse of Belarusian activists, and after the Polish-Soviet partition of Belarus this geopolitical concept became actively used by the Bolsheviks. However, Moscow was inconsecutive in the localization of Western Belarus and used the concept in its political games, particularly during World War II. The most correct definition of Western Belarus was produced by H. Harecki. However, the problem remains relevant in historical science and requires a further study.

Keywords: Western Belarus, Geopolitical Concept, Division, Boundaries, Genesis, Localization.

Паняцце “Заходняя Беларусь” мае складаную гісторыю, якую неабходна хаця б збольшага аднавіць, таму што існуюць істотныя праблемы з лакалізацыяй рэгіёна (плошча ацэньваецца ад 80,5 тыс. км² да 113 тыс. км²). Гэта значыць, гісторыкі, вывучаючы пэўны прадмет, не заўсёды ясна бачаць аб’ект даследавання. Часта тое бачанне прадыктавана актуальнай для пэўнага моманту сацыяльна-палітычнай кан’юнктурай.

Межы Беларусі на пачатку ХХ стагоддзя яшчэ не былі дакладна вызначанымі. Заходняя частка краіны ($\frac{1}{4}$ тэрыторыі з 2 мільёнамі насельніцтва), адасобіўшыся ў 1915 годзе з прычыны ўтварэння лініі германа-расійскага фронту, неўзабаве стала называцца Заходняй Беларуссю, спрычыніўшыся да зараджэння адпаведнага паняцця. Аднак яго геаграфія доўгі час была даволі аморфнай.

Упершыню тэрмін “Заходняя Беларусь” намі сустракаецца ў дакументах беларускага нацыянальнага руху, датаваных 1918 годам (Архівы, 1998: 81, 101, 263 і гэтак далей). Першыя спробы акрэслівання паняцця ўключаюць у яго тры губерні – Гродзенскую, Віленскую і Менскую.

З выхадам на палітычную авансцэну Польшчы – так званай II Рэчы Паспалітай – паняцце “Заходняя Беларусь” становіцца палітычнай рэальнасцю. Таму польскія гісторыкі не маюць рацыі, кажучы, што тая назва ўсталявалася з заснаваннем Камуністычнай партыі Заходняй Беларусі (гл., напрыклад: Vernacki, 2003: 163) (беларускія тут таксама выяўляюць некампетэнтнасць (гл., напрыклад: Ладысеў, 2004: 8)). Праўда, трэба прызнаць, што менавіта з утварэннем гэтай партыі такая назва стала выкарыстоўвацца часцей і шырэй (не прыняў яе фактычна толькі польскі бок).

Да 1921 года, пакуль 18 сакавіка не быў падпісаны Рыжскі мірны дагавор, дакладных межаў Заходняй Беларусі на ніводным участку не было. З Рыгі ўзнікае, прынамсі, мяжа падзелу на ўсходнюю і заходнюю часткі краіны.

Канешне, кожны з бакоў, хто прызнаваў існаванне Беларусі ў прынцыпе, меў свае меркаванні адносна межаў. Але палітычная рэалізацыя поглядаў на лакалізацыю Заходняй Беларусі часта была эфемернай і падпарадкоўвалася больш важным – стратэгічным – задачам кожнай з палітычных сілаў.

Бальшавіцкая Масква, нягледзячы на мірныя дагаворы з Польшчай і Літвой, традыцыйна працягвала лічыць заходнебеларускія землі сваёй “вотчынай”, але не праяўляла паслядоўнасці ў іх лакалізацыі: заходнія межы Беларусі Крэмль бачыў у кожны палітычны момант так, як яму было тады выгадна. Асаблівы цынiзм бальшавікоў праявіўся ў выніку перападзелу Беларусі на першым этапе Другой сусветнай вайны і пры яе завяршэнні: тэрмін “Заходняя Беларусь” выкарыстоўваўся толькі ў

прапагандысцкім дыскурсе (датаго ж з неахайнасцю, блытанінай і памылкамі (для параўнання, напрыклад, дадзеныя на старонках аднаго выдання: Спутнік агітатора, 1939: 36, 37, 42)), сама ж тэрыторыя стала прадметам гандлю – спачатку з Германіяй і Літвой, пасля з Польшчай. У прыватнасці, восенню 1939 года ў складзе Заходняй Беларусі апынулася Ломжа, дзе беларускасць адсутнічала, а са складу выведзена Віленшчына, хоць спачатку яна дэкларавалася як беларуская тэрыторыя. Пасля вайны быў адрэзаны Беласток.

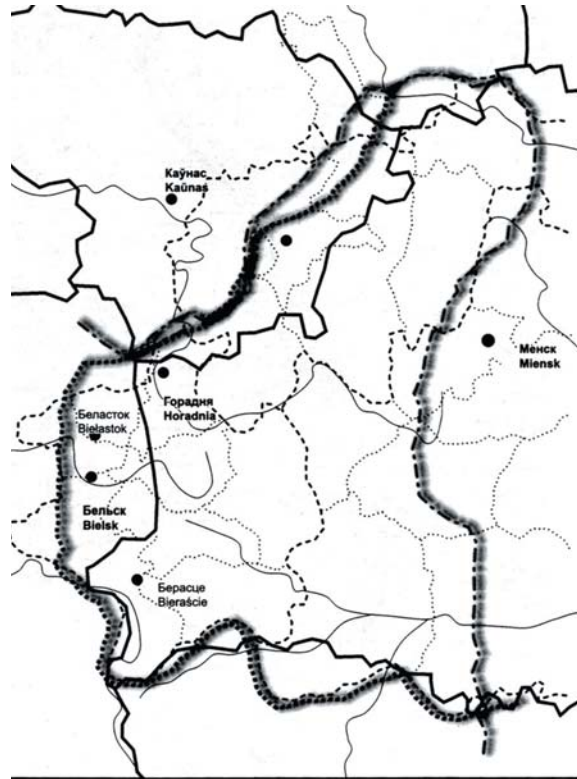
Спецыфічныя меркаванні меліся і ў заходне-беларускіх палітычных рухаў, што патрабуе ад гістарычнай навукі вызначэння тэрыторыі іх дзеяння (збольшага вядома толькі лакалізацыя сеткі КПЗБ).

У міжваенны час савецкімі беларускімі вучонымі Заходняя Беларусь была акрэслена згодна з этнічным размежаваннем. Найбольш адэкватнай стала работа Гаўрылы Гарэцкага “Межы Заходняй Беларусі ў Польшчы (нацыянальны склад насельніцтва Заходняй Беларусі)” (1928) – гл. мапаграму.

Трансфармацыя тэрыторыі Заходняй Беларусі ў складзе БССР не спынілася пасля вайны: у працэсе адміністрацыйнага перападзелу (1954) з пяці заходнебеларускіх абласцей стварылі дзве.

Канчатковым сыходам з палітычнае арэны паняцця “Заходняя Беларусь” сёння нельга прызнаць. Існуе, хоць і не такі выразны, як ва

Мапаграма. Заходняя Беларусь паводле Г. Гарэцкага

- Палітычныя межы Польшчы
Political frontier of Poland
- Межы Заходняй Беларусі
Frontiers of Western Belarus
- Межы старых губерняў
Frontiers of former Gubernias
- Межы старых паветаў
Frontiers of former districts
- Сучасныя межы дзяржаў
Countries' present boundaries

Украіне, падзел, на заходнікаў / усходнікаў. “Беларусь належыць да тых краін, якія Самуэль П. Гантынгтан назваў “расколатымі”. Празь яе праходзіць Гантынгтанаў “цывілізацыйны разлом”” (Латышонак, 2007), які збольшага супадае з падзелам на Заходнюю і Усходнюю Беларусь. Значнасьць рэгіёна чарговы раз можа павысіцца пры міждзяржаўных ці цывілізацыйных трансфармацыях.

Такім чынам, у сувязі з палітычнымі падзеямі – перадусім абедзвюма сусветнымі войнамі – паняцце “Заходняя Белаусь” з геаграфічнага пачало пераўтварацца ў палітычнае. Аднак яго прасторавай канкрэтыкі фактычна ніколі не было (за выключэннем “беларуска-беларускай” мяжы 1921–1939 гадоў) – любыя палітыкі бачылі ці інтэрпрэтавалі гэтае паняцце ў сваіх інтарэсах.

Бібліяграфія

1. *Архівы Беларускай Народнай Рэспублікі* (1998). Т. 1. Кн. 1. Вільня – Нью-Ёрк – Менск – Прага: Беларускі інстытут навукі і мастацтва Таварыства беларускага пісьменства.

2. Ладысеў, Уладзімір (2004). “Аб’яднанне беларускай нацыі (да 65-годдзя ўз’яднання Заходняй Беларусі з БССР)”, *Беларускі гістарычны часопіс*, 9: 7–11.

3. Латышонак, Алег (2007). “Беларускі нацыяналізм і сутыкненне цывілізацыяў”, *ARCHE*, №7–8 (доступ: 13.03.2013): <http://arche.bymedia.net/2007-07/latysonak707.htm>.

4. *Спутник агітатора* (1939), №18.

5. Bernacki, Bartłomiej (2003). Wybory do Zgromadzenia Ludowego Zachodniej Białorusi 22 października 1939 r. Kampania wyborcza w prasie. polskojęzycznej”, *Białoruskie Zeszyty Historyczne*, Z. 20: . 151–163.